

УДК 811.161.2'276.6:61]"19/20"

ДОСЛІДЖЕННЯ МЕДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В НАУКОВИХ ПРАЦЯХ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ століть

Галина Германович

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра українського прикладного мовознавства,
вул. Університетська, 1/233, Львів, Україна, 79001
тел.: (032) 239 43 55
e-mail: germanovich_galina@i.ua*

Охарактеризовано вивчення української медичної термінології кінця ХХ – початку ХХІ століть. порушено проблему національного та іншомовного в медичній термінології. Перспектива дослідження полягає в тому, що медичні терміни потребують детальнішого вивчення та систематизації.

Ключові слова: українська мова, медичні терміни, продуктивність.

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vpl.2020.72.10829>

Одна з найбільших українських терміносистем – медична термінологія. Її розвиток зумовлений наданням українській мові статусу державної. Питання вживання того чи іншого терміна залишається актуальним і нині, оскільки медична термінологія вивчена ще не достатньо, що засвідчує медична практика, адже лікарі-науковці намагаються впорядкувати та вдосконалити медичні словники, звертаючись за допомогою до лінгвістів. Загальні питання творення медичних термінів були і є актуальними, тому що більшість із них – іншомовні і, як правило, походять із латинської та грецької мов.

Особливостями професійного мовлення медика є вживання фахових термінів високого рівня стандартизації, точність формулювань, доречність і логічність викладу. Отже, при вивченні лексичного складу фахового мовлення приділяють увагу термінологічній лексиці. Медична лексика є однією з найдавніших фахових термінологій. Вона формувалась як на світовій, так і на власній мовній основі. Наукова термінологія не є сталою системою, вона живе, змінюється, пристосовується до потреб сучасності. Розвиток та вдосконалення медичної термінології можна простежувати через появу наукових праць, посібників, а загалом медичних словників.

Мета дослідження – схарактеризувати вивчення української медичної термінології кінця ХХ – початку ХХІ століть.

Актуальність дослідження полягає у подальшому вивченні та систематизації медичних термінів.

Особливої уваги заслуговують дисертаційні дослідження, у яких подано розвиток української медичної термінології, поділ її на групи та підгрупи, а також рекомендації щодо вдосконалення та вживання термінів і номенів відповідно до загальної й термінологічної норм. Таку наукову роботу проводили Ю. Бражук,

О. Вікторіна, Н. Гимер, Г. Дидик-Меуш, І. Іваненко, Т. Лепеха, Т. Луковенко, Н. Місник, Д. Сизонов, О. Стрижаковська, Т. Файчук, Н. Цісар та інші.

Зважаючи на те, що медична термінологія є однією з найстаріших (ознаки знаходимо у рукописних Травниках, Лікарських порадиниках XVI–XVIII століть), її досліджують у всіх історичних періодах. Медичну номенклатуру в пам'ятках української мови XVI–XVIII століть аналізувала Г. Дидик-Меуш (2001). Наукову роботу присвячено українським медичним найменуванням та їх вивченню у діяхронному аспекті. Автор подав семантичну структуру, основні словотвірні моделі, походження, еволюцію, системну організацію контитуентів тематичної групи ‘назви хвороб людей’, у межах якої функціонують лексико-семантичні групи ‘загальні назви хвороби’ і ‘назви конкретних захворювань’. Простежив опрацьовані лексеми у подальших століттях, зазначив їх вплив на розвиток української медичної мови та функціонування в сучасних говорах. Вказав на зв'язок вищезазначених термінів з природничими науками [4].

У роботі В. Калько “Когнітивно-ономасіологічний аналіз назв лікарських рослин в українській мові” (2003) комплексно проаналізовано лікарські рослини, що в подальшому може служити для вивчення лексичних та граматичних класів слів на матеріалі інших мов [6].

Цей період захопив і дослідницю Т. Файчук, котра зосередила увагу на біологічній та медичній лексиці у лікарських порадиниках XVI–XVIII століть (2004). Дослідниця в етимологічному, семантичному та структурному аспектах проаналізувала біологічну й медичну термінологію, зафіксовану в порадиниках цього часу. Ґрунтовно описала назви рослин, форм ліків та лікарських препаратів і з'ясувала, що основна група – це власне українська лексика, наступну групу становлять слова, які успадковані з праслов'янської мови, найменше лексем іншомовного походження. У порадиниках найбільше є назв рослин, оскільки їх найчастіше використовували при різних захворюваннях, менше – елементів тваринного походження, застосованих у медичних цілях [14].

Над цими питаннями також працювали О. Мигoliniнець “Медична лексика у Словнику української мови XVI першої половини XVII ст.”, Т. Сухова “Медична номенклатура, фармакологічна термінологія, староукраїнська мова”, О. Петрова “Структурно-семантична характеристика медичної термінології та народних найменувань шкірних хвороб в українській мові” та інші.

Медична термінологія попередніх століть лягла в основу народної мови, зокрема діалектів. Уперше до проблеми медичних діалектів звернулася Я. Вакалюк “Лексика народної медицини українських говорів Прикарпаття” (1974), внеском у дослідження поліського говору є праця М. Никончука, О. Никончука, В. Мосієнка “Поліська лексика народної медицини та лікувальної магії” (2001), а також наукові дослідження Р. Омельковець, зокрема “Номінація лікарських рослин в українському західнополіському говорі” (2006), “Лексика традиційної народної медицини в українських говірках Інгуло-Бузького межиріччя” (1999) лягла в основу наукової роботи В. Баденкової та інші.

У дисертації “Лексика народної медицини і лікувальної магії у степових говорах Дніпро-Бузького межиріччя” (2009) О. Вікторіна проаналізувала лексико-семантичні особливості, словотвірну будову лексем у говірках сучасної Кіровоградщини. Простежила розвиток та шляхи поповнення цієї термінології, вказала її кількість відповідно до частин мови. Зазначила: “Лексика народної

медицини й лікувальної магії в степових і контактних говірках Кіровоградщини свідчить про її важливе місце в системі української мови, яка розвивається й постійно збагачується завдяки регіональним мовленнєвим ресурсам” [3: 17].

У цьому ж напрямі працювала О. Стрижаківська “Назви хвороб у буковинських говірках” (2011). Дослідниця комплексно підійшла до вивчення назв хвороб людини, а, отже, і до клінічної термінології, яка поширена в Буковинських говірках. Проаналізувала лексико-семантичне поле, визначила семантичні особливості, внутрішню форму, слово, від якого походить цей чи інший термін. Провела порівняльний аналіз використання назв хвороб на Буковині, у суміжних українських говорах і літературній мові, а також виявила лексичні паралелі в слов’янських мовах. Охарактеризувала способи творення виявлених лексем [13].

Натомість Ю. Бражук у праці “Натуроморфна метафора в медичній термінології (на матеріалі латинськомовних анатомічних термінів)” (2015) зосередила увагу на використанні натуроморфного метафоричного компонента при творенні медичних термінів, виявила види метафоричних моделей [1].

Дотичною до медичної термінології, а на сьогоднішній день і дуже популярною, є лексика косметики та косметології, яку описала Н. Гимер (2010). У науковому дослідженні авторка зазначила ставлення науковців до автохтонних і до запозичених одиниць мови, надаючи перевагу запозиченим лексемам, обґрунтовуючи свою позицію. Подала синонімію, полісемію, антонімію цих термінів, а також зробила їх словотвірний аналіз [3].

Українською логопедичною термінологією зацікавилася І. Іваненко (2010). Виокремила логопедичну термінологію з основного пласту медицини та показала її зв’язок з такими галузями, як педагогіка, психологія, лінгвістика тощо. Описала основні джерела формування логопедичної термінології, вказуючи на мовні та позамовні особливості. З’ясувала тематичну структуру вищезгаданої лексики [5].

Українську судово-медичну термінологію опрацьовувала Т. Лепеха (2000). Автор простежила шляхи формування і розвитку вищезгаданої термінології та визначила шляхи поповнення термінофонду, запропонувала її періодизацію, відповідно до впливу мовних і позамовних чинників, проаналізувала склад термінологічної лексики судової медицини з погляду походження. Схарактеризувала лексико-семантичні, структурні та словотвірні особливості термінології судової медицини, тематичні та словотвірні гнізда, звернула увагу на проблеми її застосування на практиці, а також дала конкретні поради щодо унормування судово-медичної термінології [8].

До питання гомеопатії звернулася Т. Луковенко в дослідженні “Українська гомеопатична лексика” (2011). Наукова робота присвячена фаховій гомеопатичній лексиці, у якій наведено 1 500 термінів і номенів з питань гомеопатії, встановлено шість етапів розвитку й розглянуто її формування в кожному періоді. Описано шляхи поповнення термінофонду гомеопатії, вказано на роль запозичень у цій системі. Подано класифікацію, простежено семантико-парадигматичні зв’язки, показано синонімію, антонімію, паронімію, омонімію та гіперон-гіпонімію, а також полісемію цієї термінології. Досліджено словотвір гомеопатичної термінології й дериваційні процеси [9].

Великий пласт загальномедичної термінології становить підсистема клінічної, яку дослідила Н. Місник. У дисертаційній роботі “Формування української медичної клінічної термінології” (2002) автор розглянула питання мовного статусу ‘медико-клінічного’ терміна, описала формування, джерела та поповнення клінічної

термінології, дослідила термінотворення та семантику, звернула увагу на синонімію та шляхи унормування цієї термінології на сучасному етапі. У висновках зазначила: “Українська медична термінологія є складною динамічною системою, що має чіткі межі в лексичній системі української мови... Унормування клінічної термінології через усунення синонімії, варіантності, вилучення непродуктивних словотвірних типів сприятиме поліпшенню системної організації української медичної клінічної термінології” [10: 14–15].

“Лінгвопрагматичний потенціал української медичної термінології у ЗМІ” (2012) досліджував Д. Сизонов. Вивчаючи функціональний ресурс медичних термінів зафіксованих у ЗМІ (опрацьовано 1 450 лексем), автор окремо виділив медичні терміни, професіоналізми, наукову номенклатуру, вживання яких залежить від емоційності, конотативної насиченості та образності. У мас-медійному просторі функціонує синонімія, антонімія, рідко омонімія медичних термінів. Описав лексико-семантичний словотвір цих термінів. На основі вивченого матеріалу укладено словник “Медична термінологія в українських ЗМІ” (2012), який побудовано за різними параметрами (алфавітний, функціонально-парадигмальний) [12].

Зокрема, Н. Цісар вивчала питання вторинної номінації як одного зі шляхів творення української медичної термінології (2009). Вона з’ясувала специфіку вторинної номінації та виділила моделі вторинних термінологічних одиниць і виявила, що “вторинна номінація в терміносистемі – це універсальний динамічний процес творення нових термінів, який відображає особливості наукової концептуалізації та ґрунтується на загальних і специфічних властивостях терміна... Медичні терміни, що виникли внаслідок вторинної номінації, становлять особливу частину лексики медичної термінології й засвідчують тісний зв’язок мови та мислення в актах воринного називання” [15: 15].

Однією з перших І. Кочан звернула увагу на терміни з міжнародними соматичними компонентами (*acro-*, *артр(о)-*, *гастр(о)-*, *гема-*, *гемо-*, *гемат(о)-*, *офтальм(о)-*) в сучасній українській мові, розглянула їхню фіксацію у словниках, окремі лексико-тематичні групи, сферу вживання, поєднання з іншими коренями (основами), а також ставила питання про їхню заміну національними відповідниками. Досліджувала слова з міжнародними соматичними терміноелементами, чи вони притаманні тільки медичній галузі, чи можуть вживатися в інших терміносистемах. У висновках написала: “Міжнародні компоненти сприяють систематизації термінів, дають указівку на наукову чи професійну сферу, тобто на певне термінополе... мають конкретне лексичне значення... Терміни з іншомовними компонентами потребують подальшого вивчення для укладання цілісної їх системи, виявлення динаміки в їх розвитку” [7: 177].

Останнім часом дуже гостро стоїть питання вживання іншомовних та національних термінів, їх взаємозаміна в терміносистемі. Цю проблему в українському термінознавстві вивчали Г. Антонюк, Л. Архипенко, П. Балтаджи, І. Кочан, Т. Рудакова, О. Сокольчак, Б. Степанишин, І. Фаріон та інші. У медичній галузі це питання знайшло місце у працях О. Гайди “Національне та запозичене в сучасній медичній термінології”; Н. Місяць, В. Білоус “Інтернаціональне та національне в українській офтальмологічній термінології” (2005); Г. Навчук “Українська медична на сучасному етапі: проблеми впорядкування” (2010); В. Юкало “Українська медична термінологія 20-х років ХХ століття і сучасність”. Уваги заслуговують словники П. Штепи “Словник чужо слів” (1977); С. Нечая “Латинсько-

український медичний словник” (2002), у яких автори намагалися дати українські відповідники словам іншомовного походження.

Учені О. Самолисова та А. Ніколаєва зазначають, що “фахова термінологія повинна бути уніфікована і доведена до користувача у формі, яка б вимагала якнайменших зусиль у користуванні” [11: 203]. Як бачимо, лише за останній час з’явилося чимало наукових праць, об’єктом яких стали медичні терміни та номени. Однак проблем щодо їх вираження та мовного оформлення ще чимало.

Медицина не стоїть на місці, з’являються новітні методи діагностики хвороб, нетрадиційні методи їх лікування, отож, виникає потреба у творенні нових термінів, а також в уніфікації їхньої граматичної структури. Медичне термінотворення є спільною справою і медиків, і мовознавців. То ж працюймо над створенням єдиної медичної номенклатури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Бражук Ю. Б.* Натуроморфна метафора в медичній термінології (на матеріалі латинськомовних анатомічних термінів) [Текст] : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.14 / Юлія Борисівна Бражук ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т філології. – Київ, 2015. – 17 с.
2. *Вікторіна О. М.* Лексика народної медицини і лікувальної магії у степових говірках Дніпро-Бузького межиріччя: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / О. М. Вікторіна ; Кіровоград. держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка. – Кіровоград 2009. – 20 с.
3. *Гимер Н. О.* Лексика косметики та косметології сучасної української мови : автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.01 / Н. О. Гимер ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 2010. – 16 с.
4. *Дидик-Меуш Г. М.* Медична номенклатура в пам’ятках української мови XVI – XVIII ст.: Автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.01 / Г. М. Дидик-Меуш ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 2001. – 19 с.
5. *Іваненко І. М.* Українська логопедична термінологія: структура, семантика, функціонування : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / І. М. Іваненко ; Тавр. нац. ун-т ім. В.І. Вернадського. – Сімферополь, 2010.
6. *Калько В. В.* Когнітивно-ономасіологічний аналіз назв лікарських рослин в українській мові : автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.01 / В. В. Калько ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. – Одеса, 2003. – 20 с.
7. *Кочан І. М.* Терміни з міжнародними соматичними компонентами в сучасній українській мові // Мова. Культура. Взаєморозуміння : зб. наук. праць. – Дрогобич, 2012. – Вип. II. – 300 с.
8. *Лепеха Т. В.* Лексико-семантичні та словотвірні-структурні особливості судово-медичної термінології : автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.01 / Таїсія Василівна Лепеха ; Дніпропетровський держ. ун-т. – Дніпропетровськ, 2000. – 19 с.
9. *Луковенко Т. О.* Українська гомеопатична лексика : автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.01 / Т. О. Луковенко ; Донецький нац. ун-т. – Донецьк, 2011. – 18 с.
10. *Місник Н. В.* Формування української медичної клінічної термінології : автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.01 / Н. В. Місник, В. о. НАН України. Ін-т української мови. – Київ : ДУМ, 2002. – 20 с.

11. Самолисова О. Поняття «термінологія» та деякі аспекти українського медичного термінотворення О. Самолисова, А. Ніколаєва // Українська термінологія і сучасність. Київ : КНЕУ. – 2005. – Вип. VI. – С. 201–204.
12. Сизонов Д. Ю. Лінгвопрагматичний потенціал української медичної термінології у ЗМІ : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Д. Ю. Сизонов ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Київ, 2012. – 19 с.
13. Стрижаковська О. С. Назви хвороб у буковинських говірках : автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.01 / О. С. Стрижаковська ; ДВНЗ “Прикарпат.нац.ун-т ім. В. Стефаника”. – Івано-Франківськ, 2011. – 20 с.
14. Файчук Т. Г. Біологічна та медична лексика у лікарських порадицях XVI – XVIII ст. : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.01 / Т. Г. Файчук ; НАН України. Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. – Київ, 2004. – 18 с.
15. Цісар Н. З. Вторинна номінація в системі української медичної термінології : автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.01 / Н. З. Цісар; Львівський нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 2009. – 18 с.

REFERENCES

1. Brazhuk, Yu. B. (2015), *Naturomorfna metafora v medychnii terminolohii (na materialii latynskomovnykh anatomichnykh terminiv): avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.14.* – ukrainska mova. Kyiv.
2. Viktorina, O. M. (2009), *Leksyka narodnoi medytsyny i likuvalnoi mahii u stepovykh hovirkakh Dnipro-Buzkoho mezhyrichchia: avtoref. dys... kand. filol. nauk: 10.02.01.* – ukrainska mova. Kirovohrad.
3. Hymer, N. O. (2010), *Leksyka kosmetyky ta kosmetolohii suchasnoi ukrainskoi movy: avtoref. dys. kand. filol. nauk: 10.02.01.* – ukrainska mova. Lviv.
4. Dydyk-Meush, H. M. (2001) *Medychna nomenklatura v pamiatkakh ukrainskoi movy XVI–XVIII st.: avtoref. dys. kand. filol. nauk: 10.02.01.* – ukrainska mova. Lviv.
5. Ivanenko, I. M. (2010), *Ukrainska lohopedychna terminolohiia: struktura, semantyka, funkcionuvannia: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.01.* – ukrainska mova. Simferopol.
6. Kalko, V. V. (2003), *Kohnityvno-onomasiolohichnyi analiz nazv likarskykh roslin v ukrainskii movi: avtoref. dys. kand. filol. nauk: 10.02.01.* – ukrainska mova. Odesa.
7. Kochan, I. M. (2012), *Terminy z mizhnarodnyimi somatychnymy komponentamy v suchasni ukrainskii movi // Mova. Kultura. Vzaiemorozuminnia: zb. nauk. prats. Drohobych, vyp. II.*
8. Lepekha, T. V. (2000), *Leksyko-semantychni ta slovotvirno-strukturni osoblyvosti sudovo-medychnoi terminolohii: Avtoref. dys. kand. filol. nauk: 10.02.01.* – ukrainska mova. Dnipropetrovskyi.
9. Lukovenko, T. O. (2011), *Ukrainska homeopatychna leksyka: avtoref. dys. kand. filol. nauk: 10.02.01.* – ukrainska mova. Donetsk.
10. Misnyk N. V. (2002), *Formuvannia ukrainskoi medychnoi klinichnoi terminolohii: avtoref. dys. kand. filol. nauk: 10.02.01.* – ukrainska mova. Kuiv.
11. Samolysova, O., Nikolaieva, A. (2005). Poniattia «terminolohiia» ta deiaki aspekty ukrainskoho medychnoho terminotvorennia. In: *Ukrainska terminolohiia i suchasnist.* Kyiv, vyp. VI, 201–204.

12. Syzonov, D. Yu. (2012), *Linhvoprahmatychnyi potentsial ukrainskoi medychnoi terminolohii u ZMI: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.01.* – ukrainska mova. Kyiv.
13. Stryzhakovska, O. S. (2011), *Nazvy khvorob u bukovynskykh hovirkakh: avtoref. dys. kand. filol. nauk: 10.02.01.* – ukrainska mova. Ivano-Frankivsk.
14. Faichuk, T. H. (2004), *Biolohichna ta medychna leksyka u likarskykh poradnykakh XVI–XVIII st.: avtoref. dys... kand. filol. nauk : 10.02.01.* – ukrainska mova. Kuiv.
15. Tsisar, N. Z. (2009), *Vtorynna nominatsiia v systemi ukrainskoi medychnoi terminolohii: avtoref. dys. kand. filol. nauk: 10.02.01.* – ukrainska mova. Lviv.

ANALYSIS OF MEDICAL TERMINOLOGY IN SCIENTIFIC PAPERS OF THE END OF THE XX CENTURY – THE BEGINNING OF THE XXI CENTURY

Halyna Hermanovych

*Lviv Ivan Franko National University,
Department of Ukrainian Applied Linguistics,
1/233, University Str., Lviv, Ukraine, 79001,
phone: (0 32) 239 43 55
e-mail: germanovich_galina@i.ua*

One of the largest Ukrainian terminological systems is the medical terminology. Its development is conditioned by the fact that the Ukrainian language has gained the status of a state language. The question of the use of terms remains an important one nowadays, as medical terminology has not yet been sufficiently studied, as it is proved by medical practice. Medical scientists try to arrange and improve medical dictionaries with the help of linguists. The general issues of forming of medical terms were and are actual, as most of them are foreign-language and, as a rule, originated from Latin and Greek.

Peculiarities of the professional language of a physician are the use of professional terms of high standardization level, accuracy of formulations, relevance and logic of presentation. Therefore, the attention is paid to terminological vocabulary while studying vocabulary of the professional language. Medical vocabulary is one of the oldest professional terminologies. It was formed on both the world and the own language basis. Scientific terminology is not a permanent system; it lives, changes, adapts to the needs of today's life. The development and improvement of medical terminology can be traced to the emergence of scientific papers, manuals, and medical dictionaries in general.

Particular attention should be paid to the dissertation research, which presents the development of Ukrainian medical terminology, its division into groups and subgroups, as well as recommendations for the improvement and use of terms and names in accordance with general and terminological norms. Such scientific work was carried out by Y. Brazhuk, O. Victorina, N. Gimer, G. Didyk-Meush, I. Ivanenko, T. Lepekha, T. Lukovenko, N. Misnyk, D. Syzonov, O. Stryzhakovska, T. Faychuk, N. Tsisar and others.

The article describes the analysis of the Ukrainian medical terminology at the end of XX century. - beginning of the XXI century. The problem of aspects of national and foreign languages in medical terminology has been highlighted. The prospect of the study is that medical terms need further learning and systematization.

Keywords: Ukrainian language, medical terms, productivity.